

חכמה תבונה ודעת

וַעֲשֵׂה בְצִלְאֵל וְאַהֲלִיָּאֵב וְכָל אִישׁ חָכֵם לֵב אֲשֶׁר נָתַן ה' חֲכָמָה וְתְבוּנָה בְּהֵמָּה לְדַעַת לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מְלָאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה': (שמות לו א).¹

וַיִּנְחָה עָלָיו רוּחַ ה' רוּחַ חֲכָמָה וַיְבִינָה רוּחַ עֲצָה וַיְגַבְּרָה רוּחַ דַּעַת וַיִּרְאֵת ה': (ישעיהו יא ב).²

שמות רבה פרשת ויקהל פרשה מח סימן ג

בג' דברים הללו נברא העולם, שנאמר: "ה' בחכמה יסד ארץ כוונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו" (משלי ג יט-כ)³ ובג' דברים הללו נעשה המשכן, שנאמר: "ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת" (שמות לה לא). ובג' דברים הללו נבנה בית המקדש, שנאמר: "וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור ... וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת" (מלכים א ז יג-יד). וכן כשיעמוד הקב"ה לבנותו לעתיד לבוא, בג' דברים הללו נבנה, שנאמר: "בְּחֲכָמָה יִבְנֶה בַּיָּת וּבְתְבוּנָה יִתְכַוֵּן" (משלי כד ג), וכתוב: "וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמְלְאוּ" (שם ד).⁴

שמות רבה מא ג

"ויתן אל משה" (שמות לא יח)⁵ – זהו שכתוב: "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה" (משלי ב ו) – גדולה החכמה וגדולה ממנה הדעת והתבונה. הוי: "כי ה' יתן חכמה", אבל למי שהוא אוהב: "מפיו דעת ותבונה". ... למה הדבר דומה? למלך שהיה לו בן. בא בנו מבית הספר ומצא תמחוי לפני אביו. נטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו. מה עשה בנו? אמר לו: איני מבקש אלא מזה שבתוך פוך. מה עשה? נתנו לו. ולמה? על שהיה מחבבו, נתן לתוך

¹ כך הוא בפרשתנו, לאחר שכבר בפרשת השבוע שעבר, כי תשא, שמות לא ב-ג, נאמר: "רָאָה קְרָאתִי בְשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה: וְאִמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחֲכָמָה וּבְתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה". וחזרו תכונות אלה ונשנו אצל אומן חשוב אחר, חירם מצור, שהיה ה"בצלאל" של שלמה המלך בבנין בית ראשון: "וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת חִירָם מִצֹּר: בֶּן אִשָּׁה אֲלֻמְנָה הוּא מִמִּטָּה נִפְתְּלִי וְאָבִיו אִישׁ צָרִי חָרָשׁ נְחָשֶׁת וַיִּמְלֵא אֶת הַחֲכָמָה וְאֶת הַתְבוּנָה וְאֶת הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכָה בְּנִחְשָׁת וַיָּבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת כָּל מְלָאכָתוֹ" (מלכים א ז יג-יד). שם לכאורה רק בנחשת (ראה את שם מקום היציקה שם) ואילו כאן "בכל מלאכת עבודת הקודש" ובכל החומרים והכלים, בתכנון ובביצוע, ככתוב בפרשת כי תשא: "וְלִחְשָׁב מַחְשְׁבֹת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבַכֶּסֶף וּבְנִחְשָׁת: וּבְחָרְשֵׁת אֲבָן לְמִלֵּאת וּבְחָרְשֵׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל מְלָאכֶת מַחְשְׁבֹת". אותה מלאכת מחשבת שנאסרה בשבת.

² אם נחליף תבונה בבונה, מה שנראה סביר, הרי שגם כאן, בתיאור תכונות מלך המשיח (חוטר מגזע ישׂי), הסדר הוא חכמה, תבונה (או בינה), דעת. מה שמבקש אולי לדרוש שיש כאן הליכה מהדבר הבסיסי – חכמה, לדרגות גבוהות יותר של הבנה ותבונה ושל דעת שהיא העליונה. ובלשונונו היום, יש הבחנה בין ידע ובין דעת למרות שהם מאותו השורש. ידע הוא כמו חכמה ודעת היא דבר נבון ואולי גם ערכי ומוסרי יותר, בדומה לבינה ואולי אף יותר. כך או כך, במקורות אחרים אין זה הסדר. ראה הפסוק הפותח את ספר משלי: "לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסָר לְהַבִּין אִמְרֵי בִינָה". ובהמשך הספר בפרק ב פסוק ו: "כִּי ה' יִתֵּן חֲכָמָה מִפִּי דַעַת וְתְבוּנָה". ובפרק ט פסוק י שם: "תְּחִלַּת חֲכָמָה יְרָאת ה' וְדַעַת קְדָשִׁים בִּינָה". האם בספר משלי בכוונה מתחלף הסדר, לומר שאין כאן מדרג?

³ ראה גם במדבר רבה י א: "... הרי שלשה אמהות שמהם נבראו הכל, מיוסדים על אדני פז שיוסדן היה שלשה דברים משובחים ואין כמותן בעולם. הה"ד (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ כוונן שמים בתבונה (משלי ג) בדעתו תהומות נבקעו זה היס". אך בגמרא חגיגה יב א נמנים עשרה דברים: "אמר רב זוטרא בר טוביא אמר רב: בעשרה דברים נברא העולם: בחכמה, ובתבונה, ובדעת, ובכח, ובגערה, ובגבורה, בצדק, ובמשפט, בחסד, וברחמים". וראה גם אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מג, שם רשימה של עשרה קצת אחרים.

⁴ מדרש זה מתווסף לאוסף המדרשים המשווים את מעשה המשכן עם בריאת העולם. ראה מסכת ברכות נה א: "אמר רב יהודה אמר רב: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. כתיב הכא: וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת, וכתוב התם: ה' בחכמה יסד ארץ כוונן שמים בתבונה, וכתוב: בדעתו תהומות נבקעו". ההשוואה בתורה, לא בכתובים ובמדרש, היא מהביטוי "רוח אלהים" המשותף למעשה הבריאה ולמעשה המשכן, כפי שכבר ראינו באבן עזרא בו פתחנו. ראה גם רש"י במלכים א פרק ז שמרחיב את המשוואה הזו גם לבניין מקדש שלמה: "וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת - שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן שנאמר בחכמה יסד ארץ, כוונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג כ) בשלשתן נבנה הבית". אבל העולה מהשוואה זו הוא שיש הקבלה ושוויון בין שלשה אלה: החכמה, התבונה והדעת, ואין ליצור דירוג בהם. כולם שווים, כולם נחוצים לבניין המשכן כבניין העולם. ועל בצלאל וחכמתו כבר הרחבנו כאמור, בדברינו [בצלאל – בצל אל](#) בפרשה זו בשנה האחרת.

⁵ זה הפסוק המלא החותם את פרק לא בספר שמות: "וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה אֶת כָּל דְּבָרֵי אֲתוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לַחַת הַעֲדֹת לַחַת אֲבָן כְּתוּבִים בְּאֲצָבַע אֱלֹהִים". זה אותו הפרק שמתחיל בפסוק שהבאנו בהערה מס' ו בתחילת דברינו: "רָאָה קְרָאתִי בְשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה: וְאִמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחֲכָמָה וּבְתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה". הבריאה, המשכן, התורה, קשורים ביניהם דרך תשתית "שלוש האמהות" (ראה הערה 3): חכמה, תבונה, דעת שהן שוות ערך ולכל אחת תפקיד.

פיו. ... משל לעשיר שהיה לו בן, בא מבית הספר ונתן לו מנה. א"ל בנו: איני מבקש אלא מן הפיצטלין שבתוך פיד.⁶ נטל ונתן לו מתוך פיו ... הוי: "כי ה' יתן חכמה", אבל למי שהוא מחבבו ביותר: "מפיו דעת ותבונה".⁷

רד"ק ישעיהו פרק יא פסוק ב

ונחה עליו רוח ה' - כי מה' יהיה כל זה, אמר בתחילה רוח ה' ואחר כך פירש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. וחכמה הוא הדבר שילמדנו אדם וידענו ויהיה מזומן בכל עת, ובינה התבוננות האדם במה שלא למד ממה שלמד.⁸

אבן עזרא שמות לא ג

ואמלא אתו כמו: ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דברים לד, ט), וכתוב: ונחה עליו רוח ד' (ישעיהו יא, ב). ופירש מה היא רוח ד' והיא רוח חכמה ובינה (שם).⁹

החכמה היא הצורות האצורות באחרונות מוח הראש. ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין, והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה, כנגד הנקב האמצעי במוח הראש. כי החכמה כנגד הנקב האחרון, והדעת המתחברת בנקבי המוח על המצח מההרגשות. ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלתיכיי"ל, והתבונה אלפכר"ה, והחכמה אלחכמ"ה.¹⁰

והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון, ומדות, וערכים, ומלאכת שמים וחכמת התולדות, וסוד הנשמה. והיה לו יתרון על כל אנשי דורו, שהיה יודע כל מלאכה, כי רבים חכמי לב לא ידעו אפילו מלאכה אחת, על כן כתוב ובכל מלאכה בוי"ו .... והנה פירוש ובכל מלאכה (שמות לא ג) לחשוב מחשבות.¹¹

ובלב כל חכם לב. לעשות מלאכה, כי גם זה ימצא בתולדת האדם, שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המידות, והוא לא למד החכמה, ועתה יזכיר כל אשר יעשו.¹²

⁶ הפיצטלין היינו החתיכה הטובה ביותר שנמצאת כבר בפיו של האבא. ובמקבילה בשיר השירים רבה (וילנא) א ה: "רבי יוסי בר' חנינא ורבנין אמרין: למלך שהיה מחלק אפסיניות ללגינותיו על ידי דוכסין ואיפרכין ואיסטרטלין. כיון שבא בנו נתן לו מיד ליד. רבי יצחק אומר: למלך שהיה אוכל איפסטלין, כיון שבא בנו נתן לו מיד ליד. רבנן אמרי: למלך שהיה אוכל חתיכות, כיון שבא בנו נתן לו מיד ליד. ו"א שמנעה מפיו ונתן לו שנאמר (משלי ב) כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה".

⁷ כאן יש מדרג ברור, כאשר החכמה בדרגה הבסיסית והתבונה והדעת (או הדעת והתבונה) בדרגה שנייה, גבוהה יותר, אך ללא הבחנה פנימית ביניהן. וכבר הארכנו לדון במוטיב הנתניה אל משה בסוף ארבעים היום בהם שהה בהר, בדברינו [ויתן אל משה ככלותו לדבר איתו](#) בפרשת כי תשא. אך ראה דרשה אחרת על הפסוק בגמרא נדה ע ב: "מה יעשה אדם ויחכם? אמר להן: ירבה בשיבה, וימעט בסחורה. אמרו: הרבה עשו כן ולא הועיל להם! אלא: יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר: כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה".

⁸ מהמשכן, הבריאה והתורה, עברנו למלך המשיח שגם הוא התברך (יתברך) ב"שלוש אמהות" אלה וגם בעצה, גבורה ויראת ה'. לעניינינו, אומר רד"ק הבינה היא היכולת להבין דבר חדש, שלא למדתי, מדבר שכבר למדתי. החכמה והדעת בצד אחד והבינה בצד השני הגבוה יותר. וכן מפרש רלב"ג בתחילת פרק ב במשלי על הפסוק: "לְהַקְשִׁיב לְחֻקֵּי אֲזָנְךָ תִּשָׁר לְבָךָ לְתַבּוּנָה - ואחר שתדע החכמה תטה לבך לדעת התבונה". אבל אבן עזרא במשלי פרק ח אומר: "שהדעת היא הנמצאת אחר החכמה והתבונה" (בהקשר עם ערמה ומזימה שזה עניין בפני עצמו, ראה שם). היינו חכמה ותבונה בצד אחד והדעת בצד השני הגבוה. ואם כל זה לא מספיק, בא רבי בחיי בן אשר בפירושו הסימבולי למצוות שבדברים פרק כב ואומר: "והגג הפרוש על הבית הוא החכמה". אחרי הכל – החכמה. אנחנו היינו אולי אומרים שהחכמה היא התשתית, הבסיס לכל.

⁹ רוח ה' או רוח אלהים, אומר אבן עזרא, הוא השילוב של שלושת התכונות: חכמה, בינה ודעת. או נאמר ההפך, מי שיש לו שלוש תכונות אלה הוא שזכה לרוח אלהים.

¹⁰ להבנת קטע זה באבן עזרא נעזרנו בידידנו דר' נחם אילן ששלח לנו את ההגדרות הבאות: "תכ"ל (הדעת) היא דימוי או רעיון (לא חשיבה מדויקת ולוגית). פכ"ה (תבונה) היא מחשבה, עיון, היסק, דעה, סברה. חכמה היא ידיעה". ולנו נראה שמיקום התכונות/חכמות השונות האלה לחלקים ומיקומים שונים במוח, מתאים בתפיסה הכללית למיפוי מח האדם במחקר המודרני, בו לכל תפקוד של המח יש אזור משלו. ועל כך יעידו החוקרים בתחום זה ונשמח לשמוע את חכמתם, תבונתם ודעתם בנושא בכלל ובדברי אבן עזרא אלה בפרט. עכ"פ, לדעת אבן עזרא הדעת היא דווקא הרגש, הדבר הפחות מובנה.

¹¹ גם אחרי שלוש התכונות הנאצלות האלה, חכמה תבונה ודעת, מוסיפה התורה ומציינת שבצלאל גם ידע "כל מלאכה". וכדברי אבן עזרא בשמות לה לא: "הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונה ודעת ותוספת עוד, שהוא חכם בכל מלאכה". ומהי עוד "כל מלאכה"? כל המתואר בשני הפסוקים הסמוכים: "וְלִחְשֹׁב מַחְשְׁבֹת לַעֲשׂוֹת בְּזָהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת: וּבַחֲרֹשֶׁת אֲבָן לְמַלְאֵת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל מְלָאכָת מַחְשְׁבֹת". המילים "ובכל מלאכה" יותר משהם סוגרות את פסוק לא הן מבוא לפסוקים לב-לג שאחריו ויש לכתוב נקודתיים לאחריהן: "ובכל מלאכה". וכבר הרחבנו לדון על [בצלאל](#) בפרשה זו בשנה האחרת. מה שחשוב לנושא שלנו הוא שממלאכת המשכן למדנו את ערכה של המלאכה הבאה אחרי החכמה, התבונה והדעת. חכמת המשכן, תבונת המשכן, דעת המשכן – אין כאן. רק מלאכת המשכן, מלאכת מחשבת. העשייה, הוצאת הרעיון והתבנית אל הפועל.

¹² הרי לנו תכונה נוספת: חכמת הלב שנראה שהיא חכמה טבעית שאיננה באה בדרך הלימוד המסודר מהמוח הראש, אלא מהלב. תולדות האדם כאן הוא טבע האדם כמו שיש במקומות אחרים. אבל מלאכת המידות לא הבנו מה היא: מתמטיקה? הנדסה? גיאומטריה? במקור שנחם אילן הפנה אותנו אליו, הן באבן עזרא זה, ספרו של ישראל אפרת, הפילוסופיה היהודית בימי הביניים: מונחים ומושגים, תל אביב תשכ"ט, עמ' 139 הערה 4 שם הוא מעיר: "השווה את הרעיון האפלטוני שהמאתמטיקה היא המתווכת, או החוליה המקשרת בין המחשבה החושנית, או הסברה, או התפיסה החושית, שנושא עניינם הוא התופעה; ובין המחשבה הצרופה,

רד"ק בראשית פרק מט

כי ריח היין טוב כולל בעלי הריח ... ואמר וחכך כייך הטוב (ש"ה ז'). ונאמר עליו זה כי השכליות יעמדו לו במקום החושיות, כמו שנאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ה', והריחו ביראת ה', לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח, ושפט בצדק דלים וגוי' והכה ארץ בשבט פיו וגוי' (ישעי' י"א).¹³

רבי בחיי בן אשר שמות פרק יח פסוק יא

מכל העם אנשי חיל. כל המידות שמזכיר והולך, והם: יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע, כולם הן בכלל "אנשי חיל" ... בוא וראה כמה כוח וגודל מעלות המידות. שלא נשתבחו הצדיקים והנביאים בתורה כגון נח ואברהם ויעקב וזולתם בתארי החכמה התבונה והדעת, כי אם בתארי המידות, נאמר בנח: (בראשית ו, ט) "איש צדיק תמים היה", ונאמר באברהם: (שם יז, א) "והיה תמים", וביעקב: (שם כה, כז) "איש תם", וכן במשה: (במדבר יב, ג) "ענו מאד". וכל זה להורות כי אין עיקר החכמה אלא יושר המידות, כשם שאין האילן עיקר אלא הפרי, וכן דרשו רז"ל (ברכות יז א): (תהלים קיא, י) "שכל טוב לכל עושיהם", לכל לומדיהם לא נאמר אלא לכל עושיהם.¹⁴

ויקרא רבה א טו

"ויקרא אל משה" - מכאן אמרו: כל תלמיד חכם¹⁵ שאין בו דעת, נבלה טובה הימנו. תדע לך שכן, צא ולמד ממשה, אבי החכמה, אבי הנביאים, שהוציא ישראל ממצרים ועל ידו נעשו כמה נסים במצרים ... ועלה לשמי מרום והוריד תורה מן השמים, ונתעסק במלאכת המשכן, ולא נכנס לפני לפנים עד שקרא לו, שנאמר: "ויקרא אל משה".¹⁶

ספרי במדבר פרשת נשא פיסקא מא

"ויחונך" - בדעת ובבינה ובהשכל ובמוסר ובחכמה.¹⁷

ירושלמי ברכות פרק ד הלכה ד

רבי אמר: תמה אני היאך בטלו חונן הדעת בשבת? אם אין דעה, תפילה מניין?¹⁸

שנושא עניינה האידיאה. השמות בינה ותבונה משמשים אפוא כאן למאתמטיקה". קבלנו את המשולש הבא: חכמה=ידע, תבונה=חשיבה מתמטית, דעת=דימוי, רעיון, הרגשה.

¹³ אחרי כל ההבחנות האלה, חזרנו לפירוש רד"ק על תכונות המלך המשיח (בפירושו לברכת יעקב ליהודה בפרשת ויחי) ומצאנו את הדגש על "שלוש האמהות" כחטיבה שכלית אחת, כנגד החושיות, כנגד השפיטה שלא על פי שיקולים שכליים. כך גם מצאנו, בראייה שנייה, בפתחה של רבי בחיי בן אשר לפירושו לפרשת ראה בספר דברים: "ושיתקרב אל מדת הזריות, והוא שמוכיח ומזהיר בנמלה: (משלי ו, ו) "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם" ... ואמר: (משלי ו, ז) "אשר אין לה קצין שוטר ומושל", הכוונה בזה שאין לה שכל כלל, שכל מה שהיא עושה אינו מכח השכל אלא מכח הטבע בלבד, ומפני שהשכל יש לו שלשה שמות, והם: חכמה, תבונה, ודעת, ואינן מיוחסין כי אם במין האדם לבדו, ושלשתן מין אחד". אדם בכח שכלו צריך לעשות מה שהנמלה עושה בטבעה. אבל לעניינינו "שלושתם מין אחד" - חכמה, תבונה דעת, המייחסים את מין האדם. ההבדלים הפנימיים ביניהם, בטלים מול הראייה החיצונית בהשוואה עם בעלי חיים אחרים (רבינו בחיי) ובהשוואה עם אנשים שפועלים בגישה חושית ולא רציונאלית (רד"ק). זו אולי קולה של החשיבה הפילוסופית הרציונאלית של הראשונים בעלי ספרות המחשבה והמוסר בספרד ופרובאנס במאות 12-13.

¹⁴ נראה שהפעם, בלי כוונה, נתפסנו לרבי בחיי בן אשר ומגוון דבריו על החכמה התבונה והדעת, משקף לא רק את רב-גוניות הנושא, כי אם גם את רב-גוניות אישיותו (רבי בחיי בן אשר נולד בספרד בשנת ה"א ט"ו (1255) למשפחת הרבנים המפורסמת אבן חלווה (יש להבדיל אותו מרבנו בחיי בן יוסף אבן פקודה בעל 'חובות הלבבות', שקדם לו בכמאתיים שנה). היה תלמידו של הרשב"א בברצלונה) - מתוך פרויקט השו"ת. האבות לא מוכתרים בחכמה בינה ודעת כי אם ביושר המידות. ראה דברינו [ספר הישר](#) בפרשת ויחי.

¹⁵ ובנוסחאות אחרים: 'תלמיד חכמים' שיש אומרים שהוא הנוסח הארצישראלי, הירושלמי.

¹⁶ כאן דעת היא בהחלט בשיטת רבי בחיי לעיל, היינו מידה התנהגותית. ועיין אפשר לומר שמתוך "שלוש האמהות", חכמה ותבונה, בסיס הידע ויכולת ההסקה והלימוד הם צד אחד. והעת, השימוש הנכון בהם, הוא הקומה העליונה. כמאמר אבן עזרא במשלי פרק ח שהבאנו לעיל: "שהדעת היא הנמצאת אחר החכמה והתבונה". ראה דברינו [דעה קנית מה חסרת - דעה חסרת מה קנית](#) בפרשת ויקרא.

¹⁷ "שלוש האמהות" צריכות השלמה של "השכל" ושל "מוסר". ראה דברינו [ברכת כהנים](#) בפרשת נשא.

¹⁸ רבי יהודה הנשיא תמה איך זה שאין ברכת החונן דעת בשבת (ואולי גם בשאר ימים טובים ומועדים). שיטת רבי לא התקבלה להלכה אך ראה שם מחלוקת רב נחמן בר יעקב ורב ששת אם מי שטעה בשבת והתחיל לומר את הברכות האמצעיות של יום חול בתפילת עמידה וזכר שהיום שבת, אם הוא חותך את הברכה ומפסיק בו במקום שזכר או שהוא משלים וגומר את הברכה. ונמנו וגמרו שבברכת חונן הדעת, גומר: "הכל מודים בחונן הדעת שהוא גומרה". ראה גם בירושלמי ברכות ה ב שהתקנת ברכת הבדלה "אתה חוננתנו" בברכת החונן לאדם דעת, היא בגלל שיטה זו של רבי.

שבת שלום
מחלקי המים